

فصلنامه دانش شناسی

(علوم کتابداری و اطلاع رسانی و فناوری اطلاعات)

سال اول، شماره (۱) تابستان ۱۳۸۷

تجزیه و تحلیل محتوی گسترش روشهای تحقیق در علوم کتابداری و اطلاع رسانی یا روش تجزیه و تحلیل محتوی

حجت اله حسن لاریجانی^۱

چکیده

از روش تجزیه و تحلیل محتوی به جهت رفع ابهام از متون استفاده می شود. در واقع، بررسی روابط بین پدیده های اجتماعی، اقتصادی - سیاسی، فرهنگی و بیش از آن حتی پدیده های طبیعی از طریق مطالعه موردها انجام می گیرد. این گونه مطالعات و حاصل آنها بصورت متون یا تک نگاشتها از طریق روش شناسی تجزیه و تحلیل مطالعات موردی یا تحقیق به رساله های مفرد انجام می گیرد. مطالعات موردی و تجزیه و تحلیل محتوای آنها به جهت تعیین حجم داده های اولیه بکار رفته در آنهاست، تا تولید اطلاعات نو از طریق آنها امکانپذیر گردد. در روش شناسی تجزیه و تحلیل محتوی، دو هدف اساسی پیگیری و ردگیری می شود:

۱- تعیین میزان کارآمدی مطالب به منظور انطباق آنها با مجموعه های مقاصد آموزشی

۲- تعیین تناسب محتوای متون با تواناییهای ذهنی

در این مقاله با روش سندی و کتابخانه ای کوشش شده تا روش تجزیه و تحلیل محتوا تعریف و تجدید شود و شیوه هایی که منجر به تعیین قابلیتها، توانمندی ها و نظریه های پژوهشگران می شود، شناسایی و ارائه گردد. از سوی دیگر، در کنار اهداف اصلی روش شناسی تجزیه و تحلیل محتوا، به بهره گیری نهادها و سازمانها و اشخاص حقیقی از طبقه بندی، تلخیص و تفسیر محتوای سخنرانیها، نوشته های اشخاص و یا اعلامیه ها و نشریات عمومی و خصوصی (سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی) به منظور پی بردن به تمایلات، خط مشی ها و نظریات و عقاید گویندگان، نویسندگان اشاره میشود.

کلید واژه ها: روش شناسی تحقیق، علوم کتابداری و اطلاع رسانی، روش تجزیه و تحلیل محتوا

۱. دکترای کتابداری و اطلاع رسانی و عضو هیأت علمی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران شمال، دانشکده علوم انسانی، گروه کتابداری و اطلاع رسانی

واقع پدیده های مورد مطالعه را از طریق آزمون های آماری در حیطه جهان شناختی قرار دهند (فاکس، ۲۰۰۰)

تأملی عقلانی بر روش تحقیق تجزیه و تحلیل محتوی

به طور کلی در روش شناسی تحقیق « تجزیه و تحلیل محتوی » یا « تحلیل محتوی » با چهار سطح پژوهش روبرو هستیم:

۱. جنبه هایی از پدیده ها که به صورت متون درسی ارائه می شوند.

۲. جنبه هایی از پدیده ها که به صورت متون پژوهشی ارائه می شوند.

۳. جنبه هایی از پدیده ها که به صورت سخنرانی یا مصاحبه از سوی سران کشورها در ارتباط با کشورهای دیگر ارائه می شود،

۴. جنبه هایی از پدیده ها که به صورت حاصل کار دانشجویان، کم و بیش به دور از تحقیقات متعارف امروزی، ارائه می شود. مطالعات مربوط به جنبه های خاص پدیده ها، در واقع بخشی از تحقیق از خود پدیده ها و روابط آنها با دیگر پدیده هاست که به صورت نهایی انعکاس عالیترین شکل ابزارها، وسایل و نتایج تحقیقات است. این گونه مطالعات براساس « مطالعات موردی » انجام می گیرند، در واقع بررسی روابط بین پدیده های اجتماعی، اقتصادی-سیاسی و فرهنگی، و بیش از آن حتی پدیده های طبیعی از طریق مطالعه موردها انجام می گیرد، و این گونه مطالعات و حاصل آنها به صورت « متون » از طریق تجزیه و تحلیل مطالعات موردی مورد ارزیابی قرار می گیرد و سطح علمی هریک را از جهت مطالعات تطبیقی تعیین می کند. در این جا باید براین امر تأکید کرد که مطالعات موردی و تجزیه و تحلیل محتوی آنها به جهت تعیین حجم داده های اولیه به کار رفته در آنهاست تا تولید اطلاعات از طریق آنها امکان پذیر گردد. چنین اطلاعاتی اجازه می دهد تا تحقیقات بعدی

مقدمه : موارد استفاده (جنبه های کاربردی)

روش پژوهشی تجزیه و تحلیل محتوی

عمده علوم رفتاری، علوم روان شناختی، و حوزه ها و قلمروهای آموزشی (متون درسی، شیوه های تدریس، و بازیابی تکالیف دانش آموزان و دانشجویان) با روش تجزیه و تحلیل محتوی سروکار دارند. در این چارچوب (چارچوب روش شناسی تجزیه و تحلیل محتوی) هرچه بیشتر از علوم محض، چون ریاضیات و فیزیک، بهره برداری می گردد و حتی تا بدانجا پیش می رود که پژوهشگر روشهای تحقیق تجربی را برای پژوهشهای کاربردی به خدمت می گیرد. در حوزه ریاضیات، بهره برداری از علوم و فنون آماری جهت آزمون درجه اعتبار و روایی یافته های تحقیق اجتناب ناپذیر می شود. روش تجزیه و تحلیل محتوی همراه با شیوه های پژوهشی مصاحبه، به اعضای هیأت علمی، کتابداران، کارکنان و دانشجویان محدوده های اطلاع رسانی کمک می کند تا متون درسی، متون تحقیقی حاصل کار دانشجویان را مورد بررسی قرار داده و حجم اطلاعات دقیق محتوی متون را بدست آورند، به طور اخص به دانشجویان رشته کتابداری و اطلاع رسانی در مقطع کارشناسی ارشد یاری می دهد تا با مطالعات تطبیقی و مواجه متون درسی با سرفصلهای مصوب درسی بتوانند کم و کیف متون را برای ارزیابی محتوی آنها در شرایط زمانی در حال دگرگونی و تحول بدست آورند.

روشهای پژوهشی مرسوم در تحقیقات علوم کتابداری و اطلاع رسانی بیشتر از روشهای پیمایشی به حساب می آیند و کمتر به سوی علوم محض، فیزیک، شیمی و ... گرایش دارند، و منحصرأ در روش تحقیقی « تجزیه و تحلیل محتوی » است که به سوی حوزه علوم محض کشانیده می شود. در این بخش برای آزمون روایی و اعتبار نتایج بدست آمده از مجموعه فعالیتهای تحقیقاتی به روش شناسی تحقیقات تجربی روی آورده می شود و محققین می کوشند در کنار « مصاحبه » از « تجزیه و تحلیل محتوی » استفاده کنند و در

۶. تحلیل محتوی به منظور تعیین ضریب یادگیری و فعال سازی فراگیران در یادگیری.
۷. تحلیل محتوی به منظور هماهنگ سازی محتوا با نیازهای آموزشی فراگیران.
۸. تحلیل محتوی به منظور بهینه سازی ساختار ظاهری و محتوایی مواد آموزشی.
۹. تحلیل محتوی به منظور رعایت حقوق فراگیران در تدوین محتوای متون.
۱۰. تحلیل محتوی به منظور زمینه سازی برای بهره گیری از رسانه های مختلف و روش های چندحسی.

تعاریف مبتنی بر حد تام و حد ناقص در روش تجزیه و تحلیل محتوی

تعریف تحلیل محتوی مبتنی بر حد ناقص

از تحلیل محتوی تعریف های مختلفی به عمل آمده است که در اینجا به منظور رعایت اختصار به سه تعریف اشاره می شود:

۱. تحلیل محتوی یک روش پژوهش منظم برای توصیف عینی و کمی محتوای کتاب ها و متون برنامه درسی و یا مقایسه پیام ها و ساختار با برنامه درسی است.
۲. تحلیل محتوی یک روش پژوهش است که برای توصیف عینی، منظم و کمی محتوای از بعد باطنی و ظاهری به کار می رود.
۳. تحلیل محتوی یک روش علمی است برای ارزشیابی و تشریح عینی و منظم پیام های آموزشی (دفتر پژوهش، تالیف و فناوری آموزشی، ۱۳۸۵)

جامع ترین تعریفی که از « روش تجزیه و تحلیل محتوی » ارائه شده، با توضیح مختصری در این مقطع ذکر می شود:

در واقع تعریف تحلیل محتوی براساس حدتام مورد نظر است:

روش تجزیه و تحلیل محتوی عبارتست از: طبقه بندی، تلخیص و تفسیر سخنانی ها، نوشته های اشخاص و یا

انجام گیرد، و حداقل به عنوان بخشی از «پیشینه های پژوهشهای جدید» باشد. گاه از روش تجزیه و تحلیل محتوی به جهت رفع ابهام از « متون » استفاده می شود، به این طریق بخشی از داده های ناگویا را به گویا یا اطلاعات قابل استفاده در تحقیقات دیگر تبدیل می کنند. آزمون چند گزینه ای غیرمشابه، و دیگر مقیاسها و اندازه های قابل بهره برداری به محققین کمک می کنند تا محدوده تحقیقی خود را گسترش و محدوده های دیگری ایجاد کنند که حجم اطلاعات در آنها به مراتب بیش از اطلاعات دوره های تحقیقی قبلی است.

زمینه یا روش تجزیه و تحلیل محتوی

در تجزیه و تحلیل محتوی، لازم است، محققین زمینه تحقیقی جامعی داشته باشند، بدین منظور دو دسته هدف در گزینش این روش مطرح می گردد: ابتدا

اهداف پیش زمینه:

۱. بهره گیری از حجم اطلاعات حاصل از ارتباط بین انواع متون درسی و متون آموزشی کمک درسی.
۲. بهره برداری از سطح عقلانی اطلاعات مندرج در متون و قابلیت اعمال چنین اطلاعاتی در تنظیم اطلاعات از متونی که بعداً تدوین می شوند.

اهداف تحلیل محتوی:

۱. استفاده از قابلیت ها، توانمندی ها و نظرات کارشناسان منطقه ای و جلب مشارکت آنان.
۲. تحلیل محتوی به منظور مشخص ساختن ترتیب و توالی، وسعت و اعتبار و ارتباط عمودی و افقی مطالب.
۳. تحلیل محتوی به منظور تعیین میزان کارآمدی مطالب و پیوند آن با زندگی فراگیران.
۴. تحلیل محتوی به منظور انطباق آن با مجموعه هدف های آموزشی.
۵. پی بردن به تناسب محتوای متون با توانایی های ذهنی، جنسیت، سن، نیازها و تجربیات قبلی مخاطبان.

تحقیقاتی و پایداری تحقیقات در کاربرد امور آموزشی تحقیقات مفصلی انجام دادند.

۲. ارتمر، نیوبای و مکدوگالا روی نگرش دانشجویان نسبت به گرایشهای آموزشی مبتنی بر تحقیق، و نقش خود تنظیمی کارآی دانشجویان تحقیقات قبلی را تکمیل کردند.

۳. رایدلی و زیمرمان روی ابعاد خودتنظیمی دانشگاهی و خودآگاهی موثر و در جریان کارکردند.

گونه های روش تجزیه و تحلیل محتوی

روش تجزیه و تحلیل محتوی به جهت کاربرد عام یا حدتام به گونه های زیر قابلیت کاربستی دارد:

این روش دارای انواع مختلف است که با توجه به موضوع تحقیق و فرضیه های تحقیقی، محقق می تواند یک یا چند نوع از این روش ها را مورد استفاده قرار دهد. لیکن قبل از شروع تحقیق باید مدت زمان تحقیق و منبع یا منابع محتویات و همچنین موضوع تحقیق را بخوبی تعریف و تشریح نماید.

مهمترین انواع این روش عبارتند از: « تجزیه و تحلیل کیفی»، « تجزیه و تحلیل تکرار»، « تجزیه و تحلیل ارتباطی» و « تجزیه و تحلیل شدت»

الف - تجزیه و تحلیل کیفی

تجزیه و تحلیل کیفی عبارتست از: بررسی کیفیت محتویات اعلامیه ها و تبلیغات و گزارشات منابع مختلف. از این نوع تجزیه و تحلیل، بیشتر در وزارتخانه های امور خارجه و دیگر سازمانهای سیاسی که با روابط خارجی سروکار دارند استفاده می شود. در این دستگاهها، روزانه اعلامیه ها، گزارشات و نشریات رسمی و غیررسمی سایر دول مورد تجزیه و تحلیل قرار می گیرند تا به تغییرات حاصله در خط مشی دول، روابط آنها با یکدیگر و اوضاع سیاسی بین المللی پی برده شود. در وزارت امور خارجه اغلب کشورها، متخصصینی وجود دارند که در امور سیاسی

اعلامیه ها و نشریات سازمان های عمومی و خصوصی به منظور پی بردن به تمایلات، خط مشی ها، نظریات و عقاید گوینده، نویسنده و سازمان مورد تحقیق. از این روش زمانی استفاده می شود که امکان دسترسی به شخص گوینده، نویسنده و یا سازمان مورد تحقیق وجود نداشته باشد مانند بررسی خاطرات یا اظهارات سران دول و یا اعلامیه های منتشر شده از طرف سازمان ملل متحد.

بدین طریق روش تجزیه و تحلیل محتوی به صورت روشی آموزشی، سطح کاربردی تحقیقات دانشگاهی، و پژوهشهای مدرسین در حوزه های تدریسی را بالا برده و تحقیقات قبلی را پس از تحلیل، اصلاح می کند.

پیشینه روش تجزیه و تحلیل محتوی

استفاده از این روش در مطالعات علوم سیاسی و جامعه شناسی از اوایل دهه ۱۹۳۰ معمول گردید. هارولد لاسول^۱ یکی از اولین اندیشمندان علوم سیاسی بود که از این روش در تحقیقات علوم سیاسی استفاده نمود. انجام پروژه نادیر^۲ تحت نظر اتل پول^۳ و پروژه منشاء جنگ جهانی اول در دانشگاه استنفورد^۴ در دهه ۱۹۵۰ و پروژه های « اختلاف چین و شوروی» و مطالعات خصومت در وابستگی های بین المللی تحت نظر رابرت نورث^۵ در دهه ۱۹۶۰، راه را برای بکار بردن این روش در تحقیقات سیاسی و جامعه شناسی هموار نمود و در نتیجه در سالهای اخیر تحقیقات مهمی با استفاده از این روش انجام گرفته است (منشادی، ۱۳۸۰).

در حوزه های آموزشی و متون آموزشی، طی سالهای ۱۹۹۱، ۱۹۹۴، ۱۹۹۶ و ۲۰۰۰ تحقیقات وسیعی در کاربرد روش تجزیه و تحلیل محتوی صورت گرفت:

۱. بلامنفیلد، سولووی، مارکس، کراجیکیک، گازدیال و پالینکسار روی آموزش مبتنی بر طراحی پروژه های

¹ Harold Lasswell

² Nadir Project

³ Ithel Pool

⁴ Stanford University

⁵ Robert North

هدفهایش پی بردن به درجه خصومت مصر نسبت به اسرائیل بوسیله شمارش دفعاتی است که رئیس جمهوری مصر، اسرائیل را «متجاوز» قلمداد کرده است. صرفاً شمارش این کلمه، استفاده از نوع تجزیه و تحلیل تکرار است. اما اگر محقق دفعاتی را نیز که این کلمه با عبارات دیگری مانند امپریالیسم آمریکا، «سرزمینهای اشغالی» و غیره بکار برده شده احتساب نماید و سپس به رده بندی آنها پردازد، روش مورد استفاده او یک نوع تجزیه و تحلیل ارتباطی است که دارای اطلاعاتی بیشتر و سودمندتر برای پی بردن به سیاست مصر نسبت به اسرائیل است.

د- تجزیه و تحلیل شدت

در تجزیه و تحلیل از نوع شدت، محقق علاقمند به کشف درجه و میزان دوستی و یا خصومت بین دو یا چند کشور، گروه و یا فرد است. برای سنجش میزان شدت، روشهای مختلفی وجود دارد ولی متداولترین آنها روش «کیوسرت» است. در روش کیوسرت علاوه بر تعریف موضوع تحقیق و مشخص کردن زمان و منابع سخنان و نوشته ها، محقق بایستی از یک یا چند داور بیطرف نیز کمک بگیرد.

فرض کنید محققی می خواهد درجه مخالفت روسیه و چین را با سیاست آمریکا در خاورمیانه در فاصله بین سالهای ۱۹۶۴ و ۱۹۷۳ اندازه گرفته و با یکدیگر مقایسه نماید و منابعی را که محقق برای تجزیه و تحلیل انتخاب می کند، روزنامه های رسمی دو کشور روسیه و چین (مانند پراودا و ایزوستیا در روسیه) و (پکن دیلی و چائینارویو در چین) باشد که محقق می تواند به آسانی آنها را به دست آورد.

برای استفاده از روش کیوسرت، محقق بایستی هر جمله ای را که در طی سال های ۱۹۶۴ و ۱۹۷۳ در جهت مخالفت با سیاست آمریکا (توجه کنید که هدف محقق اندازه گیری درجه مخالفت است) در خاورمیانه چاپ شده، روی کارتهای مجزایی بنویسد و برای تعیین درجه مخالفت، کارتهای مذکور را به داور یا داورهای معینی بدهد. البته

نواحی مختلف دنیا مانند خاورمیانه، آسیای جنوب شرقی، آفریقا، آمریکای لاتین و غیره تبحر و تخصص دارند.

این اشخاص علاوه بر جمع آوری اطلاعات مربوط به کشور و ناحیه تخصصی خود، مرتباً به تجزیه و تحلیل مقالات و روزنامه ها، اعلامیه های منتشر شده بوسیله سران دول و یا نمایندگان آنها، مصاحبه های مطبوعاتی و خلاصه هر نوع خبری که برای دولت متبوع آنان حائز اهمیت باشد، می پردازند.

در این نوع تجزیه و تحلیل، بیشتر به لغات و اصطلاحات بکاربرده شده توجه می شود و هدف محقق یا متخصص، پی بردن به تغییرات خط مشی های سیاسی بوسیله مقایسه کلمات و اصطلاحاتی که جدیداً بکار برده شده اند، است.

ب- تجزیه و تحلیل تکرار

در تجزیه و تحلیل تکرار، محقق علاوه بر تعیین نوع کلمات و اصطلاحات، به محاسبه تعداد آنها، مدت زمانی که در متن سخنان سخنرانی به آنها اختصاص داده شده و یا تعداد سطوری که در نوشته های افراد به آنها تعلق گرفته می پردازد. در این نوع تجزیه و تحلیل حتی ممکن است تعیین تعداد دقیقی که ایستگاههای رادیو و تلویزیون به موضوع تحقیق اختصاص داده اند مورد نیاز باشد.

ج- تجزیه و تحلیل ارتباطی

در تجزیه و تحلیل ارتباطی، محقق همبستگی و ارتباط لغات و کلمات بخصوص را با کلمات و لغات دیگر و یا با عبارات و جملات دیگر، هم از نظر کیفیت و هم از نظر تکرار، مورد بررسی قرار می دهد.

فرض کنید محققی می خواهد در مورد تغییرات و تحولاتی که سیاست مصر نسبت به اسرائیل (موضوع تحقیق) در دو سال گذشته (زمان تحقیق)، به عمل آمده، از طریق مطالعه سخنان رئیس جمهور مصر (منبع و مأخذ تحقیق) تحقیق علمی انجام دهد همچنین فرض کنید که در تعریف و تبیین موضوع تحقیق محقق اعلام نماید که یکی از

در روش کیوسرت، تساوی تعداد جمله ها از دو یا چند منبع مورد تحقیق امری ضروری محسوب نشده و به طوریکه ملاحظه می شود تعداد جمله های منتخب از منابع روسی، کمتر از جمله های منابع چینی است، با این حال شدت مخالفت هر دو کشور با سیاست آمریکا بوسیله فرمول «درجه شدت» یا فرمول شماره «۱-۱» محاسبه گشته و تعداد جملات در آن نقشی ندارد.

$$\text{Intensity Index} = \frac{\text{sum of VALUES}}{\text{Number STATEMENTS}} \quad (1-1)$$

$$\text{II} = \frac{E(y.n)}{N}$$

II = درجه شدت

n = تعداد جملاتی که دارای یک ارزش هستند

Y = ارزش داده شده به شدت هر جمله

E = مجموع

N = تعداد کل جملات

محقق می تواند به جای استفاده از کلیه جملات، از بین آنها بطور تصادفی چندین جمله را بعنوان نمونه انتخاب کند، در روی کارتهای منبع جمله و همچنین شخصی که جمله را بیان نموده نباید ذکر شود، چون اطلاع از آنها ممکن است از قضاوت عینی و بیطرفانه داور یا داوران بکاهد. ولی محقق می تواند به منظور جلوگیری از پراکندگی و در هم ریختگی کارتها، آنها را شماره گذاری نموده و در دفتر راهنمای تحقیق خود، منبع و گوینده جمله را برحسب شماره کارت مشخص کند.

داور یا داوران بایستی به هر جمله، ارزشی برابر یک تا نه (۹ تا ۱) بدهد. این ارزشها قراردادی بوده و در این روش، حداکثر درجه شدت دارای ارزش ۹ و حداقل آن دارای ارزش ۱ می باشد. مثلاً چنانچه در نظر داوران جمله شماره ۲۵ دارای حداقل مخالفت تشخیص داده شد. ارزش آن ۱ و اگر مبین حداکثر مخالفت بود ارزش آن ۹ تعیین می شود. در جدولهای شماره ۱ و ۲ توزیع کیوسرت، ۲۰۰ جمله از منابع روسی و ۵۰۰ جمله از منابع چینی در مخالفت با سیاست آمریکا به ترتیب نشان داده شده است.

جدول ۱- توزیع کیوسرت ۲۰۰ جمله از منابع روسی حاکی از مخالفت روسیه با سیاست آمریکا در خاورمیانه برای سالهای ۱۹۷۳-۱۹۶۴

ارزش شدت (Y)	تعداد جملات (n)	تعداد جملات ضربدر ارزش آنها (Y.n)
۱	۸	۸
۲	۱۶	۳۲
۳	۲۴	۷۲
۴	۳۲	۱۲۸
۵	۴۰	۲۰۰
۶	۳۲	۱۹۲
۷	۲۴	۱۶۸
۸	۱۶	۱۲۸
۹	۸	۷۲
		E (Y.n) = ۱۰۰۰
		N = ۲۰۰

باید توجه داشت که در نتیجه گیری، هرچه رقم بدست آمده از طریق فرمول «۱-۱» به ۹ نزدیکتر باشد، درجه شدت زیادتر و هرچه به ۱ نزدیکتر باشد، درجه شدت کمتر است.

$$\text{درجه شدت} = \frac{۱۰۰۰}{۲۰۰} = ۵$$

جدول ۲- توزیع کیوسرت ۵۰۰ جمله از منابع چینی حاکی از مخالفت چین با سیاست آمریکا در خاورمیانه برای سالهای ۱۹۷۳-۱۹۶۴

ارزش شدت (Y)	تعداد جملات (n)	تعداد جملات ضربدر ارزش آنها (Y.n)
۱	۲۱۷	۲۱۷
۲	۱۲۵	۲۵۰
۳	۹۴	۲۸۲
۴	۲۵	۱۰۰
۵	۵	۲۵
۶	۱۷	۱۰۲
۷	۷	۴۹
۸	۷	۵۶
۹	۸	۷۲
$N = 500$		$E(Y.n) = 1153$

$$\text{درجه شدت} = \frac{2}{30} = \frac{2}{30}$$

« تجزیه و تحلیل محتوی » در حد ناقص در شرایط انعکاس محتوای درس‌ها و برنامه‌های درسی و نوشتارهای درسی به گونه‌های زیر تقسیم می‌شود:

۱. تحلیل محتوای برنامه درسی: در این حالت اهداف، روش، ابزارها و گونه‌های ارزشیابی تحصیلی محتوا را بررسی می‌کنیم.

۲. تحلیل محتوای کلاس درس: دانش‌آموزان، دانشجویان، معلم، مدرس، تخته سیاه، گچ و روش و ... را مورد تحلیل قرار می‌دهیم.

در تحلیل محتوی، متون درسی نقد و بررسی نمی‌شود، بلکه هدف، محتوا، روش و ارزشیابی تجزیه و تحلیل می‌شود.

برنامه درسی فرآیندهای برنامه تحلیل هستند. در واقع به عنوان راهنمای برنامه‌های تحلیل به ما می‌گویند، باید چه کنیم؟ یک برنامه ریز به منزله یک آرشیتکت (نقشه کش) است. یک تحلیل‌گر مهندس ناظر آن، و این دو مکمل همدیگر هستند تا کار مولف را بهبود بخشیده و به یادگیری کیفیت بدهند.

از مقایسه درجه شدت به دست آمده از دو جدول او ۲ نتیجه می‌گیریم که روسیه به نسبت چین، مخالفت شدیدتری با آمریکا در خاورمیانه بین سال‌های ۱۹۶۴-۱۹۷۳ ابراز داشته است و همان طوری که ملاحظه می‌شود، زیادی تعداد جملات ارزشیابی شده، درجه شدت بالاتری را به دست نمی‌دهد.

روش کیوسرت موارد استعمال زیادی دارد. در مثال بالا محقق می‌توانست به جای مقایسه چین و شوروی، درجه شدت‌های مختلفی از مخالفت شوروی نسبت به سیاست آمریکا در خاورمیانه در فاصله‌های زمانی متفاوت (مثلاً سالهای ۱۹۶۶ تا ۱۹۶۷ یا ۱۹۷۲ تا ۱۹۷۵ و یا غیره) را به دست آورده و با مقایسه آنها به تغییرات و تبدیلات یا شدت و ضعف مخالفت دولت روسیه با سیاست آمریکا در مورد خاورمیانه در زمان‌های مختلف، پی‌برد.

لازم به تذکر است که برای به دست آوردن حداکثر اعتبار ممکن از کاربرد روش کیوسرت داوران می‌بایست نسبت به صفات و خصوصیات که ارزشیابی می‌نمایند کاملاً آگاه و مسلط باشند.

با توجه به سرفصل‌هایی که تعیین کرده‌اند به این فعالیت‌ها توجه شود.

۷. روش‌های ارزشیابی

البته روش ارزشیابی فعلاً متمرکز است و هیچ منطقه‌ای نمی‌تواند برای خود شیوه ارزشیابی تعیین کند.

۸. شرایط اجرا (اشاعه، ویژگی معلمان، اعتبار بخشی و ...) این شرایط را تعیین می‌کند اما مناطق می‌تواند با انعطاف مورد نظر آن را اجرا کند.

برای مثال امروز، مهارت‌آموزی جزء رویکردهای مورد توجه نهادهای سوادآموزی است و در مبانی برنامه درسی باز هم برنامه ریزان تصمیم می‌گیرند که کدام برنامه، کدام کتاب باید مورد تجدید نظر یا تعویض قرار گیرد.

در بحث اهداف کلی باز هم کارشناس منطقه اهداف را تعیین نمی‌کند. هدف کلی را همیشه در سطح مسئولین بالای هر نهادی تصمیم‌گیری می‌کنند.^۱

شیوه اجرای تحلیل محتوی

نظر به اینکه تحلیل محتوی آموزشی شاخه‌ای از پژوهش‌های توصیفی محسوب می‌شود. برای گردآوری اطلاعات همانند سایر پژوهش‌ها نیازمند ابزار مناسب خود می‌باشد، در کنار مصاحبه، پرسشنامه یکی از ابزارهای تحلیل محتواست. پس ابتدا باید ابزار جمع‌آوری اطلاعات ساخته شود.

۱. ماده آموزشی مورد نظر با عناصر فوق در مرکز تحقیق تهیه می‌شود. سپس به منطقه اختیار داده می‌شود که با توجه به ملاک‌ها و معیارهای تعیین شده در منطقه نسبت به تولید محتوی اقدام کند. در انتخاب محتوی موضوعات اگر متمرکز باشند، سازمان مرکزی تحقیق تصمیم می‌گیرد و تعیین می‌کند و اگر منطقه‌ای و محلی بود کارشناسان منطقه‌ای می‌توانند موضوعات کتاب را انتخاب کنند. در تحلیل محتوی به همین شکل است. خط مشی کلی را مرکز تحقیق تعیین می‌کند ولی اجرا باید در سطح منطقه باشد؛ چون با مخاطب و کلاس از نزدیک ارتباط دارد

برنامه ریزان باید امکانات و شیوه‌های اجرا و طراحی را در ابتدای برنامه ببینند. تحلیل گران پس از به کارگیری امکانات و شیوه‌های اجرا، کارآمدی و اثربخشی مواد آموزشی تولید شده را با استناد به نقشه کار (برنامه درسی) مورد بررسی قرار می‌دهند و مولف باید یافته‌های پژوهشی آنها را به کار بندد.

براساس سطح تحلیل محتوی درسی نیز می‌توان دو رده (سطح) زیر را قائل شد :

رده (سطح) کلان شامل :

- برنامه درسی
- طرح‌های آموزشی

رده (سطح) خرد شامل :

- برنامه آموزشی
- برنامه کلاسی
- کتاب درسی و ...

ما در سطح کلان به عنوان کارشناس و در سطح خرد به عنوان آموزش دهنده وارد عمل می‌شویم.

بررسی و یا تحلیل برنامه درسی در سطح کلان وظیفه دفتری است که تألیف متون درسی را به عهده دارد. چنین دفتری لازم است به موارد ذیل توجه داشته باشد.

عناصر برنامه درسی

۱. کلیات برنامه
۲. جهت‌گیری یا رویکردهای برنامه
۳. مبانی برنامه درسی
۴. تعیین هدف کلی
۵. موضوعات و مفاهیم یاددهی و یادگیری یا به تعبیری محتوی درسی که به اصطلاح عمومی همان سرفصل‌های درسهاست؛ مانند بهداشت، اقتصاد، دین و ...
۶. تعیین فعالیت‌ها و روش‌ها

مراحل تکمیل و تحلیل اطلاعات

۱. افرادی که با مقدمات روش‌های تحقیق‌آشنایی دارند و با ویژگی‌های جامعه آماری و کلاس‌های درسی آشنا هستند برای انجام این کار انتخاب می‌شوند.
۲. محتوای مورد نظر و نسخه‌ای از پرسشنامه در اختیار هریک از اعضای گروه گذاشته می‌شود.
۳. شخص تحلیل‌گر، محتوای کتاب یا متن را با پرسشنامه به طور موازی و همزمان مطالعه، بررسی و پرسش‌ها را علامت می‌زند.
۴. پس از اینکه اعضای گروه پرسشنامه‌ها را تکمیل کردند، به صورت جمعی در جلسه‌ای اطلاعات پرسشنامه‌ها را قرائت و در فرمی مخصوص فراوانی اطلاعات را جمع‌بندی می‌کنند، آنگاه یک نفر که از مهارت تجزیه و تحلیل برخوردار بوده و به نکات نگارش و ویرایش‌آشنایی خوبی دارد، نسبت به تجزیه و تحلیل و نتیجه‌گیری اقدام می‌کند. سپس در اختیار سایر اعضا گذاشته می‌شود تا اگر نظر یا پیشنهاد تکمیلی دارند اعلام کنند البته در حین تجزیه و تحلیل، توصیف و استنباط نیز صورت گرفته، یافته‌ها مشخص و پیشنهاد نیز ارائه می‌گردد.
۵. فرد مشخص شده در بند بالا یک بار دیگر نظرها و پیشنهادات را بررسی و در صورت نیاز اعمال می‌کند و مجموعه آماده بهره‌برداری می‌شود.

ضرورتها و الزامات تحلیل محتوی

حضور دانشجویان، مدرسین و در مواردی محققین در چارچوبهای روش‌شناسی تحلیل محتوی، یا عدم حضور هریک از این اقسام برای هویت بخشی به پژوهش در حال انجام کمک می‌رساند تا خط مشی‌های کلان و شرایط آموزشی موسسات و نهادهای مؤثر در تدریس با بهره‌گیری از متون درسی را فراهم آورد و امکان پذیر سازد. از این رو تشکیل کلاسهای درسی با متون درسی و انواع و گونه‌های دریافت کنندگان آموزش با هم در محیط مبتنی بر ارزیابی

تکالیف افراد شرکت‌کننده در کلاسها و مدرسین ایجاد می‌گردد. روش تحلیل محتوی اجازه می‌دهد تا موانع و مشکلات موجود در روابط مدرسین و آموزش‌گیرندگان شناخته شود و متون تهیه شده از طرف مدرسین و تکالیف آموزش‌گیرندگان به سطوح بالاتری ارتقاء یابد.

اهمیت و ارزش روش تجزیه و تحلیل محتوی

شرایط فعلی و نیازهای مخاطبان تدریس ایجاد می‌کند تا محتوای آموزشی اعم از درسی، کمک‌درسی و فرادرسی با جدیدترین یافته‌های علمی هماهنگ شود تا بتواند جذابیت، تنوع و خودآموزی را دربرداشته و یادگیری را که هدف اصلی است، و حتی فرآیند یادگیری را تسهیل نماید. علاوه بر آن اهداف آموزشی را با برنامه‌های درسی خاص و برنامه درسی جامع نظام آموزشی هماهنگ سازد. از سوی دیگر یکی از شیوه‌های علمی و دقیق در بررسی، انتخاب و داوری در مورد محتوای کتاب‌ها و منابع درسی و غیردرسی استفاده از روش یا فن تحلیل محتوی است. لذا به دنبال نقدها و ارائه نظریه‌هایی که در خصوص محتوای مکتوب آموزشی سازمان‌های آموزشی از سوی افراد مختلف از جمله کارشناسان، راهنمایان آموزشی، پژوهشگران و به خصوص افراد تازه وارد به نظام صورت گرفته است و نیز به منظور بهسازی و نوسازی محتوی اعم از متن، تصویر، تمرین و ارزشیابی درسی و تجدیدنظر در آنها که دستیابی به اهداف برنامه ریزی درسی و آموزشی را تسهیل می‌کند؛ تحلیل محتوی کتب درسی، کمک‌درسی و فرادرسی امری ضروری و اجتناب‌ناپذیر است. از طرفی هم ضرورت ایجاد می‌کند تا به وسیله صاحب نظران حوزه سوادآموزی و مجریان مستقیماً با این محتوای آموزشی سروکار دارند انجام پذیرد زیرا علاوه بر داشتن توانایی و مهارت تحلیل به اهداف و مخاطبان محتوا نیز شناخت کافی دارند.

روش‌شناسی تجزیه و تحلیل محتوی

در روش‌شناسی تجزیه و تحلیل محتوی بین «نظریه» و عمل ارتباط تنگاتنگی بوجود می‌آید و این امر اجازه می‌دهد تا قلمروهای ادراکی و قلمروهای نظری به هم نزدیک شوند و در عمل بتوان «متون» را مورد ارزیابی قرار داد. از این رو می‌توان گفت اساس ارزیابی یا ارزشیابی متون درسی و حتی متون کمک‌درسی از طریق روش تجزیه و تحلیل محتوی فراهم می‌شود. روش‌های تجزیه و تحلیل محتوی از جهات بازپالایش یا بازآگاهی افراد و اشخاص دخیل در امور آموزشی یکی از روشهای تحقیقی موثر و کارآاست. دریافت از متون آموزشی و نظریه‌های گوناگون روان‌شناسی آموزشی و پرورشی و اصلاح در «متون»، بازساخت قلمروهای آموزشی در مقاطع مختلف را فراهم می‌آورد. از سوی دیگر این روش با تجزیه و تحلیل «متون» محتوای متون، و ساختار متون خط‌مشی‌های کلان انگیزشی را برای تدوین برنامه‌های آموزشی و درسی، و برنامه‌ریزی کلان و خرد، طرح و برنامه‌های درسی مبتنی بر متون را فراهم می‌آورد. چارچوبهای قابل‌گسترش روش تجزیه و تحلیل متون یا محتوای متون چون به تکالیف نگارشی آموزش‌گیرندگان می‌پردازد بخشی از چالشهای آموزشی و دریافتی دانشجویان و حتی دانش‌آموزان را برطرف می‌سازد. در جریان بازخورد اطلاعات تحصیل‌شده از تحقیقات مبتنی بر روش تحقیق تجزیه و تحلیل در درجه بندی تحقیقات و عملکردهای بعدی تکالیف افراد موثر واقع می‌شود و حتی روش تحقیق مورد استفاده در موارد یا مطالعات موردی بعدی گسترش می‌دهد، در واقع نوعی نظام حلزونی تحول را ایجاد می‌کند. با استفاده از شیوه‌های مصاحبه، استفاده از پرسشنامه، و بهره‌گیری از سیاهه پژوهش می‌توان ارتباط بین عناصر و افراد جامعه تحقیق با محققین را براساس ارتباطی پویا و زنده در چارچوب روش تجزیه و تحلیل محتوی قرار داد.

فنون کاربردی در روش تجزیه و تحلیل

محتوی

فن استفاده از ابزارها برای پیاده کردن روش را شیوه گویند. برای تحلیل محتوی متون، فنون کاربردی مختلفی وجود دارد:

۱. شیوه تحلیل محتوای کلوز: این شیوه بر کلی‌نگری تأکید دارد و یک روش گشتالتی است. با این روش می‌توان به سطوح متن کتاب‌ها از نظر آموزش و مستقل خوانی (خودآموزی) و در عین حال سطح فشار روانی و سطح آموزش پی برد.

مراحل این روش:

انتخاب چند متن از قسمت‌های متفاوت کتاب (از قسمت‌هایی که فراگیران هنوز آنها را نخوانده‌اند).

اولین جمله هر متن را به صورت اولیه خودش (بدون تغییر می‌نویسیم).

دهمین کلمه هریک از متن‌ها را حذف می‌کنیم و به جای آنها نقطه چین می‌گذاریم.

سعی می‌کنیم طول نقطه چین به اندازه کلمه باشد، وقت آزمون را هم متناسب می‌گیریم.

تعداد جاهای خالی برای افراد سطح دوم آموزش بهتر است ۲۵ کلمه و از دوم به بالا ۵۰ و یا ۱۰۰ کلمه باشد.

جوابها را تصحیح کرده و به درصد تبدیل می‌کنیم و با توجه به محور زیر عمل می‌کنیم.

الف) اگر نتیجه میانگین جواب‌های درست بین (۴۰-۱۰) درصد باشد متن مورد نظر در سطح ناامیدی و فشار روانی است. به عبارتی یادگیری متن سخت است.

ب) اگر بین (۶۰-۴۰) درصد باشد خوب و در سطح آموزش است.

ج) اگر نتیجه بین (۱۰۰-۶۰) درصد باشد، در سطح مستقل است یعنی بدون کمک دیگران و معلم، دانش‌آموز قادر به یادگیری است.

توجه: این روش از افراد سطح دوم آموزش به بالا قابل اجراست.

۲- تحلیل محتوا به روش ویلیام رومی: مراحل بررسی و اجرای آن به این شرح است.

الف- انتخاب حدود ۱۰ درصد (حداقل ۲۰ صفحه) از قسمت‌های مختلف کتاب؛ مثلاً صفحات ۶۴-۵۲-۴۷-۱۲ در صورتی که صفحات انتخابی مربوط به سوالات آخر فصل و یا مربوط به فعالیت‌ها و یا دارای تصویر و نمودار باشد، صفحه بعد از آن را جایگزین صفحه انتخاب شده می‌کنیم.

ب- مجزا کردن ۲۰ جمله پشت سرهم از هر صفحه، اگر در یک صفحه ۲۰ جمله تمام نشد ادامه می‌دهیم به صفحه بعد.

ج- بررسی جملات

۱- (a) جملات بوده‌ها: ارائه دانسته‌ها به همان شکلی که هست مثلاً عمق دریاچه خزر ۷۶ متر است. شاه عباس، پادشاه صفوی می‌باشد. شهرکرد مرکز استان چهارمحال بختیاری می‌باشد.

۲- (b) جملات سوالی که بلافاصله جواب به همراه دارند. آیا می‌دانید سلول از چند قسمت درست شده است؟ سلول از سه قسمت درست شده است.

۳- (c) جملات تعریفی: جملاتی که پدیده‌ای را تعریف می‌کند، مثلاً هوش عبارت است از..... یادگیری عبارتست از.....

۴- (d) جملاتی که به صورت نتیجه‌گیری است و توسط مولف کتاب به وجود آمده است. مثلاً طبق مطالب گفته شده بالا، می‌توانیم نتیجه بگیریم که $A = C$

۵- (e) جملاتی که از فراگیرنده بخواهد تا تعبیر و تفسیر انجام دهد.

۶- (f) جملات سوالی که بلافاصله جواب به همراه ندارند. مثلاً: سلول چیست؟ و بعد از چندین سطر توضیح می‌دهد که سلول چیست؟

۷- (g) جملاتی که از فراگیر می‌خواهد تا خود نتیجه‌گیری انجام دهد، مثلاً اگر $A = C$ و $C = D$ باشد چه نتیجه‌ای می‌توانیم بگیریم.

۸- (h) جملاتی که از فراگیر می‌خواهد فعالیتی را انجام دهد.

۹- (j) جملاتی که در هیچ یک از موارد فوق نگنجد. به عقیده ویلیام رومی، به طور کلی جملات فوق به دو دسته تقسیم می‌شوند:

الف- جملات حفظی a, b, c, d ← مربوط به مولف

ب- جملات درکی e, f, g, h ← مربوط به فراگیر

در پایان فراوانی جملات فوق را با توجه به صفحات بدست می‌آوریم و در جدولی به طریق زیر قرار می‌دهیم.

صفحه	a	b	c	d	e	f	g	h	j
۱									
۲									
۳									

$$\frac{\text{تعداد جملات درکی}}{\text{تعداد جملات حفظی}} = \frac{e.f.y.h}{a.b.c.d} = \text{دعوت به تفکر یا پژوهش}^1$$

طبق عقیده ویلیام رومی: اگر دعوت به تفکر بین (۱-۰/۴) باشد فراگیر را به تفکر و فعالیت در یادگیری بیشتر وا می‌دارد. اگر دعوت به تفکر کمتر از ۰/۴ باشد اثر مورد بررسی، ارزش پژوهش و تفکر کمتری دارد به عبارت دیگر اطلاعات و دانسته‌های کافی در اختیار فراگیرنده قرار داده نشده است.

اصول و عناصر روش تجزیه و تحلیل محتوی

الف) اصول تحلیل محتوی

۱. محتوی باید براساس اهداف نظام آموزشی هر کشور و اهداف آموزشی دوره تحصیلی ویژه باشد.

- هدف های رفتاری براساس اهداف آموزشی دوره و اهداف آموزشی ویژه منشعب از اهداف نظام آموزشی هر کشور تنظیم شود.

۲. محتوی باید زمینه ساز تقویت مهارت های زندگی سوادآموز باشد که براین اساس :

- گسترش و پراکندگی مهارت های اساسی زندگی در سراسر کتاب انجام می شود.

- آشنا کردن سوادآموز با مهارت هایی چون بهداشت فردی واجتماعی، دینی، ملی و... باید مورد توجه قرار گیرد.

۳. برنامه باید بتواند سرمشق عملی تقویت « اندیشیدن و چگونه اندیشیدن » در فراگیران باشد که براین اساس مراحل زیر پیشنهاد می شود :

- در نظر گرفتن تمرین هایی جهت افزایش درک ارتباط عناصر و مفاهیم ذهنی، به سمت نظم منطقی

- آموزش غیرمستقیم توانایی های ذهنی مثل، مقایسه و تحلیل و ترکیب از طریق فعالیت ها

- پیش بینی تمرین هایی به منظور اظهارنظر، ارائه پیشنهاد و ارائه راه حل به سوادآموز

- پیش بینی فعالیت هایی جهت تصویرخوانی، تصویرنویسی جهت افزایش ادراک بصری

۴. سیرآموزش زبان از ساده به تکامل یافته باشد که براین اساس :

- آموزش ساختارهای صرفی و نحوی جمله از ساده به مشکل باشد.

- آموزش از طریق گسترش واژگان :

الف- از ذهنی به عینی

ب- از نزدیک به دور

ج- از ساده به پیچیده صورت گیرد.

۳- تفکیک فرمول خوانایی مک لافلین : در این

روش طی ۵ مرحله میزان خوانایی متون مورد ارزیابی قرار می گیرند. این ۵ مرحله عبارتند از :

الف) انتخاب نمونه :

۱۰ جمله متوالی در ابتدا

۱۰ جمله متوالی در وسط

۱۰ جمله در انتهای یک نوشته

توجه : جمله مجموعه کلمه هایی است که با نقطه (.)

علامت (؟)، علامت تعجب (!) و یا ویرگول نقطه (؛)

پایان می یابد.

ب) دسته بندی جمله های حفظی و درکی

a ..... e .....

b ..... f .....

c ..... g .....

d ..... h .....

حفظی درکی

ج) شمارش کلمه ها :

در این نمونه ۳۰ جمله ای، تمام کلمه های ۴ هجایی یا بیشتر از آن را باید شمارش کرد. آنگاه جمع هر کدام را به دست آورده و جذر می گیریم (جذر کامل اگر نداد نزدیکترین عدد را انتخاب می کنیم).

د) تعیین سن و سطح خوانایی

۱- اگر ۳ را که با جذر به دست آمده اضافه کنیم این عدد توانایی خواندن شاگرد را از نظر سطح کلاسی که باید در آن قرار داشته باشد تعیین می کند.

۲- اگر عدد ۵ را به جذر بدست آمده اضافه کنیم عدد حاصل، سنی را که شاگرد باید داشته باشد تا بتواند متن مورد نظر را بفهمد مشخص می کند.

و) نتیجه گیری

۳+ مجموع کلمات ۴ یا چند هجایی = فرمول تعیین

سطح کلاسی خوانایی

۵+ مجموع کلمات ۴ یا چند هجایی = فرمول تعیین

سطح سنی خوانایی

۱۰. زبان و بیان کتاب، تصمیمی و متناسب با ذهن فراگیران باشد. نکات زیر برای رسیدن به این اصل مهم هستند:

- پیش بینی متن های روان خوانی مناسب
  - انتخاب داستان ها با توجه به معیارهای زبان فراگیر
  - بهره گیری از واژگان ساده
  - ساده کردن بیان مفاهیم
۱۱. مواد محتوی باید علائق و سلیقه های فراگیران هم سویی داشته باشد.

- توجه به اصول روان شناسی و جامعه شناختی بزرگسالان در تنظیم و سازمان دهی محتوای متون.
- توجه به هماهنگی تصاویر با دنیای ذهنی بزرگسالان.
- بهره گیری از الگوها و شخصیت های محبوب بزرگسالان.

ب- عناصر تحلیل محتوی

به منظور تحلیل محتوای آموزشی، تحلیل گر باید همه عناصر محتوی را اعم از ساختار فیزیکی و محتوایی، پیام آشکار و پنهان مورد توجه قرار دهد. مثلاً می تواند مواردی مانند: تصاویر، نمودارها، نوع خط، طول جمله ها، طول بندها (پاراگراف ها)، ارتباط متن با تصویر، ارتباط متن با اهداف متن و اهداف آموزشی، دوره تحصیلی، شفافیت و رسایی مقدمه، فصل بندی یا دسته بندی منطقی مطالب کتاب، سبک نوشتاری، تنوع تمرین ها، فعالیت های تکمیلی و ... را مورد توجه قرار دهد.

کاربردهای تحلیل محتوی

۱. تحلیل محتوای کتاب، نوشته و یا فیلم آموزشی و ... به منظور مشخص ساختن انواع مفاهیم و مطالب بیان شده و کشف پیام روشن و پنهان متون در حوزه علوم سیاسی، اجتماعی، ادبی، فرهنگی و هنری و ... کاربرد دارد.
- مثال: آیا زمینه مفهوم در حوزه مذهبی، اجتماعی، اقتصادی، بهداشتی، فرهنگی، هنری و ... است؟ فراوانی هر کدام چه میزانی است؟

- آموزش نکته های زبانی، دستوری، املائی، نگارش و ادبی براساس بسامد.

۵. سیر آموزش زبان از زبان طبیعی سوادآموز، به زبان خودآگاهانه باشد.

- ارائه تمرین ها و فعالیت های تبدیل زبان گفتار به زبان نوشتار.

- طراحی و تدوین تمرین ها و فعالیت های یادگیری از مهارت های شفاهی به مهارت های کتبی.

- ارائه تمرین هایی در قالب نکته و واژه آموزی.

۶. آموزش باید زمینه ساز رفتارهای اخلاقی اجتماعی و تربیتی مناسب در فراگیر باشد که بر این اساس:

- در نظر گرفتن توضیح مفاهیمی نظیر: مشارکت و همیاری، آینده نگری، خودشکوفایی، انتقادپذیری، دوست یابی، هم دردی با دیگران، کمک به هم نوع، اعتماد به نفس، گذشت و فداکاری، خودباوری، مسئولیت پذیری و واقع بینی و .... ضروری است.

- در نظر گرفتن تصاویر مناسب که گویای اهداف تعیین شده باشد.

- پیش بینی درس هایی برای مقاوم شدن فراگیر، در برابر آسیب های اجتماعی

۷. در تدوین محتوی باید به نقش سازنده زن و مرد به طور مناسب و متناسب در برنامه آموزش توجه شود.

۸. موضوعات و مطالب به یک محدوده جغرافیایی محدود گردد. به عبارتی بهره گیری از واژگان پایه و مشترک تمام اقوام ایرانی لازم است.

۹. به پرورش حافظه سمعی و بصری توجه کافی شود.

- ارائه تمرین هایی به منظور تمرکز حواس در خواندن و گوش دادن

- تصویر خوانی با بیان ارتباط تصویری
- مقایسه دو شیء یا شخص یا تصویر
- خاطره گویی و خلاصه گویی

آموزشی فعلاً در سازمان های آموزشی به شرح زیر می باشد.

شیوه های اجرایی روش تجزیه و تحلیل محتوی

۱. مطالب باید براساس برنامه مشخص و هدف های معین تدوین شود.
۲. توالی مطالب باید از آسان به مشکل و از ساده به پیچیده باشد و هر مطلبی پیش نیاز مطلب بعدی باشد.
۳. از لحاظ منطقی با آموخته های قبلی مرتبط و متناسب باشد (ارتباط طولی محتوی).
۴. مطالب باید متناسب با گروه سنی و قوه درک فهم مخاطبان باشد.
۵. محتوی باید پاسخگوی نیازهای آموزشی مخاطبان باشد.

تجزیه و تحلیل داده ها

نوشتارها یا نگارشها هر کدام معرف یک نمونه آماری هستند که براساس رمزگذاری یا شماره گذاری آنها می توان متون را از یکدیگر تفکیک کرد. در این مرحله طرحی از رمزها پیدا می شود که امکان اعمال روش تحلیل محتوی را فراهم می آورد. در واقع هدف تحلیل محتوی نیز تهیه متنی است که « متون » قبلی و نمونه در آن مورد ارزیابی و ارزشیابی قرار گرفته است. این « متن » جدید راهها و شیوه های مورد استفاده نویسندگان «متون» قبلی را نیز مورد ارزیابی و ارزشیابی قرار می دهد، در نهایت باید گفت راهها و شیوه ها مورد استفاده نویسندگان « متون » است که محتوی متون را تعیین می کند و در نهایت این راهها و شیوه ها هستند که رمزگذاری می شوند. از این رو « رمزگذاری » محتوی یعنی « رمزگذاری » راهها و شیوه های تنظیم محتوای متون در قالب ساختاری از مفاهیم ارائه می گردد. از طریق روش تحقیق تجزیه و تحلیل محتوی براساس ارتباط بین داده های آماری و براین پایه با تجزیه و

۲. تحلیل محتوی به منظور تعیین اهداف آموزشی

مثال : آیا هدف، افزایش دانش فراگیرنده است یا تغییر نگرش یا افزایش مهارت ؟

یا هر کدام با سطح و اندازه ای مشخص و ...

۳. تحلیل محتوی به منظور سنجش معیارهای انتخاب محتوا یعنی:

۳/۱- آیا انتخاب محتوی منطبق با اهداف درس است ؟

۳/۲- منطبق با شیوه ارزشیابی برنامه درسی است ؟

۳/۳- بررسی میزان درگیر شدن یادگیرنده (فعال ساختن ذهن خواننده)، ایجاد کاوشگری، ایجاد انگیزه تفکر.

۴. بررسی محتوی با نوع ارزشیابی مورد نظر.

۵. بررسی تناسب محتوی با ویژگی ها و نیازهای

جنسیتی مخاطبان.

نمونه : میزان توجه به دو جنس .

میزان توجه به شرایط اجتماعی زنان و مردان و مکان

فعالیت آنها و ...

۶. بررسی به منظور مشخص کردن نقاط قوت و ضعف

در جهت تعیین نیاز آموزشی.

نمونه : توجه به غلط های املائی و دستوری یادگیرنده و

فراوانی هر کدام.

توجه به قدرت تجزیه و تحلیل یادگیرنده

۷. بررسی به منظور مشخص کردن وضعیت (پیام رسان

(تصاویر

مثال : آیا تصاویر زینتی است یا آموزشی ؟ آیا تفهیم

مطلب را ساده تر می سازد ؟

آیا با جنسیت، سن، ارزش های فرهنگی، زیبایی دوستی

و ... فراگیر ارتباط دارد ؟

با توجه به اصول بالا، لازم است تحلیل گران اصول

سازماندهی محتوی را بدانند و از دیدگاه برنامه ریز درسی

مطلع باشند تا ابزار جمع آوری اطلاعات را برای تحلیل

محتوی با استناد به آن ساخته و اطلاعات مورد نیاز را

گردآوری نمایند، اصول مورد توجه در تدوین محتوای

تحلیل داده‌ها و رده‌بندی داده‌ها و کسب اطلاعات می‌توان به هویت اصلی و واقعی در ورای ارتباط کلمات و واژه‌ها در قالب نویسه‌ها (فیلدها)، پیشینه‌ها (رکوردها) و پرونده‌ها (فایلها) پی برد. با این تحلیل است که راه‌حلهای مندرج در «محتوای متون» در خارج از «نوشتارها» مورد استفاده قرار خواهد گرفت و حرکت به سوی عقلانیت موارد استفاده عملی می‌گردد یعنی «نظریه» به «ساختار الگویی» می‌رسد:

۱. تشخیص هویت مسأله

۲. نتایج حاصل از مسأله در جریان تحقیق

۳. استقرار «نظریه» بر پایه «فرضیه»

۴. اجرای تحقیق بر اساس نتایج ملموس

۵. برآیندهای تحقیق

یعنی استقرار:

۱. تعریف جامعیت برای تحقیق و عناصر مورد مطالعه

۲. بهره‌برداری از طرح حاوی رمزها برای عناصر مورد

مطالعه

۳. ایجاد رابطه بین رمزها برای بازشناسایی عناصر مورد

مطالعه و استخراج نتایج

۴. برنامه‌ریزی برای ایجاد الگوی حقیقی و اجرایی

۵. استخراج برنامه جامع، پایدار و پویا برای اصلاح «

متون»

بحث و نتیجه‌گیری:

بهره‌گیری از روش تجزیه و تحلیل محتوی سطح کیفی اطلاعات حاصل از مطالعات موردی و متون قابل ارائه از تحقیقات را بالا می‌برد و اجازه می‌دهد تا تحقیقات از جهات کیفی دارای جهت و راستای رو به رشدی شوند و همه چالشهای تحقیقی در طول مطالعات اساسی، بویژه در سطوح دانشجویی، را از میان برمی‌دارد. اساس مطالعات در قلمروهای تحقیقی به اتکای داده‌هایی بدست آمده است که در جداول انعکاس می‌یابند و / یا به صورت نمودارهای ناگویا عرضه می‌شوند.

ولی اساس ارائه داده‌ها، بویژه داده‌های آماری، مقوله‌هایی هستند که به صورت رده‌بندی‌های منطقی مطرح شوند. در واقع زمانی که پژوهشگران طرح تحقیق را ارائه می‌دهند باید بدانند در چه حوزه‌ای تحقیق خواهند کرد، و براین اساس روش‌شناسی تحقیق مورد نظر قرار می‌گیرد، بدین‌طریق زمینه تحقیق، مراحل تحقیق و روش تحقیق چون «ظرف و مظهر» در ارتباط با هم قرار می‌گیرند و ابزارها، وسایل، نتایج، روشها و دستگاههای ساختاری درون نظامی همراه با ساختار، به دور از نظم‌های تحمیلی قرار می‌گیرند. این مبحث اساس گفتگو میان پژوهشگران و مدرسان است:

۱. در روش تحقیق تجزیه و تحلیل محتوی به منابع درسی، کمک‌درسی، تکالیف کلاسی و... ارجاع می‌شود.
۲. در واقع در تجزیه و تحلیل محتوی به همه موارد قابل مطالعه در یک فرارشته یا رشته رجوع می‌گردد.

۳. ابزارهای تحقیق در روش تجزیه و تحلیل محتوی پرسشنامه، سیاهه تحقیق و مصاحبه است.

۴. حل مسائل آموزشی افراد مورد پژوهش از طریق تجزیه و تحلیل محتوی آثار ارائه شده از سوی آنها که کار آنها قابل پی‌گیری است.

۵. از طریق روش تجزیه و تحلیل محتوی می‌توان گرایشهای افراد مورد تحقیق را مورد ارزیابی قرار داد و به حل ابهامات موجود در موارد مطالعاتی آنها اقدام کرد.

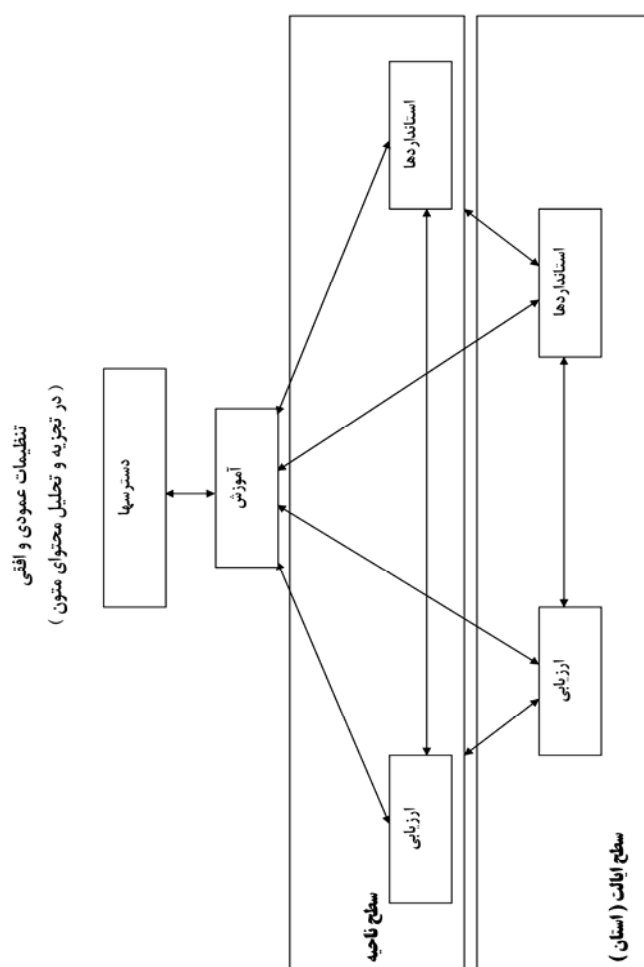
۶. بهره‌گیری از «نظریه» در مطالعات مورد تجزیه و تحلیل و حل ابهامات و مشکلات و مسائل موجود در «متون» اجتناب‌ناپذیر است.

تشکر و قدردانی

این مقاله «متأثر از» یا «اقتباس از» سه اثر زیر است، در این مقطع لازم می‌دانم تا از نویسندگان سه اثر تشکر کنم. در مواردی برای تطبیق با اهداف این مقاله، برخی از معانی و مفاهیم سه اثر را تغییر داده‌ام:

3. Faux, Robert. 2000. " A Description of the uses of content analyses and interviews in educational / Psychological Research " Forum : Qualitative Social Research. Vol. 1. No. 1 (January), 1-9,

۱. دفتر پژوهش، تألیف و فنآوری آموزشی، گروه برنامه ریزی درسی. ۱۳۸۵. طرح تحلیل محتوای آموزشی. تهران،
۲. منشادی، مرتضی. (۱۳۸۰). روش تحقیق و مرجع شناسی. بندرعباس : دانشگاه هرمزگان،

۴- لورنس، بارون. (۱۳۷۴) تحلیل محتوی. ترجمه

محمد یمینی دوزی سرخابی. تهران: دانشگاه شهید بهشتی،

- 5- Porter, Andy . (2004). Scale Content Analyses. Los Angeles: Vanderbilt University,
6- Ridley, D.S. (1991) . " Reflective selfawareness : A Basic Motivation Process ". Journal of experimental education . Vol . 60, No . 1 , 31-48.

کتابنامه :

- ۱- حافظ نیا، محمدرضا. (۱۳۸۱). مقدمه ای بر روش تحقیق در علوم انسانی. تهران : سمت،
۲- خواجه نوری، عباسقلی. (۱۳۸۱). روش تحقیق. تهران : دانشگاه تهران، (چاپ ششم)،
۳- سرمد، زهره؛ و دیگران (۱۳۸۳). روش های تحقیق در علوم رفتاری. تهران : آگه،